

RAZVOJ DRUŠTVA I RAZVOJ LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

DEVELOPMENT OF SOCIETY AND HUMAN RIGHTS AND FREEDOM

Abstract: *This paper examines the direct connection between the development of human society and progress in the realization of and respect for human rights and freedoms, as well as a number of problems that stand in the way for their full realization. The Company to its characteristics should allow the free development of man to protect his rights, freedom and autonomy. On the other hand, an individual has an active role in building a society whose form is: economic development, permanent democratization of social relations, development and dissemination of human rights and freedoms, the existence of the rule of law and so on. Degree of respect for human rights and freedoms measured level of development achieved and the characteristics of democracy in a society. The main causes of their violations and neglect, as well as the social climate and miles of contributing to this are: domination of one ideology, cultural closeness, economic underdevelopment and the like. As an example, of vulnerable groups in the realization of human rights can be given: the poor, women, children, immigrants, same-sex oriented persons, etc. The paper presents the view Alain Touraine in the development of human society and, related to it, the development of human rights, who was going in the direction of the transformation of rights from abstract to concrete rights, with particular emphasis on cultural rights.*

Keywords: *Society, human rights and freedoms, causes human rights violations.*

¹ Doktor socioloških nauka, docent na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci.

Sažetak: U radu se nastoji ukazati na neposrednu vezu između razvoja ljudskog društva i napretka u ostvarenju i poštovanju ljudskih prava i sloboda, kao i na brojne probleme koji stoje na putu za njihovo potpuno ostvarenje. Društvo svojim karakteristikama treba da omogući slobodan razvoj čovjeka, da zaštiti njegova prava, slobode i autonomiju. S druge strane, pojedinac ima aktivnu ulogu u izgradnji društva čiju preoznatljivu formu čine: ekonomska razvijenost, stalna demokratizacija društvenih odnosa, razvijanje i širenje ljudskih prava i sloboda, postojanje pravne države i sl. Stepenom poštovanja ljudskih prava i sloboda mjeri se nivo dostignutog razvoja i karakteristike demokratije u jednom društvu. Osnovni uzroci njihovog kršenja i zanemarivanja, kao i društvena klima i milje koji tome doprinose su: dominacija jedne ideologije, kulturna zatvorenost, ekonomska nerazvijenost i sl. Kao primjer ugroženih kategorija u pogledu ostvarenja ljudskih prava mogu da se navedu: siromašni, žene, djeca, imigranti, istopolono orijentisane osobe i sl. U radu se iznosi gledište Alena Turena u pogledu razvoja ljudskog društva i, s njim u vezi, razvoja ljudskih prava, koji je išao u pravcu transformacije prava od apstraktnih ka konkretnim pravima, s posebnim osvrtom na kulturna prava.

Ključne riječi: Društvo, ljudska prava i slobode, uzroci kršenja prava.

Uvod

Društvo predstavlja ukupnost odnosa koji ljudi uspostavljaju s namjerom da artikulišu, ostvare, zadovolje svoje potrebe, interese i vrijednosti. Da bi čovjek mogao da razvije svoje potencijale (sklonosti, sposobnosti), ostvari mobilnost, da bude čovjek u pravom smislu te riječi – kreativan, afirmisan, slobodan, odgovoran - neophodno je da mu to društvo svojim karakteristikama omogući. S druge strane, pojedinac treba da doprinosi razvoju društva svojim karakteristikama, položajem, ulogom i moći koju je stekao u njemu. Iz ovoga postaje jasno da je svakom društvu zadato da izgrađuje svoju prepoznatljivu formu i karakteristike slobodnog, poželjnog, podsticajnog, očekivanog, prijatnog, tolerantnog, kontrolisanog, razumnog, planiranog i vođenog društva. Samo takvo društvo može da zaštiti čovjeka, građanina, njegova prava, slobode i autonomiju.² Za njegovo postojanje je neophodno da se ispune određenu uslovi: ekonomska razvijenost, razvoj demokratije i stalna demokratizacija društvenih odnosa,

² Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 108.

postojanje pravne државе и владавине права, развијање и ширење људских права и слобода, аутономија друштвених институција, велики број еманципаторских друштвених покрета и грађанских иницијатива, постојање невладиних организација, слобода медија, развијено јавно мњење, либерализам у свим сегментима друштвеног живота, јавност рада свих државних институција и свих облика власти, плурализам политичких, социјалних и културних потреба и интереса.³ Претходно наведено указује на карактеристике цивилног друштва⁴, а значај његовог постојања, како запажа Брало Ковачевић, огледа се у томе што оно утемељује и развија „демократиност државе и друштва, и људских права“⁵, али, с друге стране, држава, боље речено, правна држава, као правно-политички оквир представља претпоставку за његово постојање - „аутономног и одвојеног од државе, оног у оквиру којег слободно могу djelovati појединци и групе који се налазе непосредно изван подручја јавне власти.“⁶

Развој друштва и развој људских права и слобода – претпоставке развоја

Када говоримо о људским правима, онда један од основних циљева свих друштвених субјеката (појединаца, друштвених група, институција) треба да буде очување и поштовање постојећих и њихово даље развијање и унапређивање. Ова права припадају и признају се сваком човјеку „самим тим што је људско биће“⁷, без обзира на његов друштвени положај и статус (економски, социјални, политички, етнички, културни и сл.), а која му нико не може да одузме. Иако су људска права шира од грађанских права⁸, ова права

³ *Isto*, стр. 106.

⁴ Цивилно друштво није дато „по себи“, као што је то случај с грађанским друштвом кога чине грађани једне државе, заједнице, географског простора у коме људи ступају у различите односе, али могу да осјећају тјескобу, страх, неизвјесност и сл. У цивилном друштву имамо активности усмјерене у правцу „борбе за личне и групне интересе, али и алтруистичко-идеалистичке активности за опште интересе, мотиве и циљеве који воде заједничком (у смислу микросредине) и општечовечанском добру и напретку.“ *Isto*, стр. 106 - 107.

⁵ Брало Ковачевић, *Друштвена улога права (Увод у социологију права)*, Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминалошка истраживања, 2010, стр. 114.

⁶ *Isto*, стр. 109.

⁷ Војин Димитријевић и Милан Пауновић, *Људска права*, Београд: BCLJP, 1997, стр. 28.

⁸ Грађанска права се односе на грађане једне државе (право на живот и физички интегритет, право на физичку слободу, право на правну сигурност и праведно поступање, право на лично достојанство, право на имовину), људска права се односе на све људе (и странце) и укључују још: политичка права (слобода духа, приговор савести, слобода спонтане или организоване комуникације са другима, право на управљање заједницом), културна права (право на образовање, право на учешће у културном животу, обезбеђења ширih услова за научно

se dovode u vezu s konkretnom političkom zajednicom kojoj pojedinci pripadaju, jer ova zajednica je dužna da svojim političkim djelovanjem doprinese očuvanju, unapređenju, razvoju ljudskih prava i sloboda uz uvažavanje najviših civilizacijskih vrijednosti i njihovu primjenu jednako, pravedno na sve građane. To znači da država, državna vlast treba da se razvija u formi pravne države.⁹ Norberto Bobio smatra da je to država „bez, načelno gledano, ideoloških odrednica“ u kojoj je izražena „legalna strukturiranost političke borbe, tj. 'čista' proceduralna demokratija koja omogućuje svim ideološkim koncepcijama jednake formalne uslove za nadmetanja; na nivou društva/privrede – univerzalizam robnih odnosa prožetih imanentnim zakonitostima koje isključuju spoljašnju personalizovanu arbitražu i odnose lične zavisnosti itd.“¹⁰ U pogledu stvaranja pravnog poretka država ima veliku odgovornost. Dakle, ideja pravičnosti jeste bitan princip pravne države, jer je ona „država

stvaralaštvo, poštovanje i zaštitu intelektualne svojine i autorskog prava), ekonomska prava i socijalna prava (pravo na rad i prava iz radnog odnosa, pravo na socijalno obezbeđenje, pravo na dostojan životni standard, pravo na najviši standard fizičkog i mentalnog zdravlja, posebno zaštita majki i male dece, zaštita hendikepiranih i drugih nemoćnih i starih osoba). Svakako, može se još govoriti o individualnim i kolektivnim pravima (predstavljaju oblik posebne zaštite malih i manjinskih grupa i drugih zajednica sa posebnim položajem i statusom u društvu). Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 370.

⁹ Na konceptu liberalizma i konstitucionalizma zasniva se pravna država. Liberalizam naglašava ulogu pojedinaca u društvu, njihovu slobodu i pravnu jednakost, polazeći od shvatanja prirodnog prava i pravne jednakosti ljudi, dok stav da se pravom ograniči i kontroliše politička vlast ističe konstitucionalizam. „U neposrednoj bliskosti s pojmom *vladavine prava* je i koncept *pravne države*. Sam termin se pojavio u njemačkoj političkoj pravnoj literaturi s kraja 19. i početka 20. vijeka i zapravo predstavlja uži termin od anglosaksonskog koncepta 'ustavne države' ili američkog principa 'vladavine prava' umjesto 'vladavine ljudi'. U ustavno-političkom smislu, ovaj pojam je isticao ulogu i značaj ideje o *nepovredivosti osnovnih i ličnih prava i sloboda*, zatim *načelo ograničene i kontrolisane vlasti*, odnosno *sistem podjele vlasti*. (...) Ova ideja pravne države se pojavljuje kao suprotnost apsolutističkoj, autoritarnoj i totalitarnoj državi u okviru koje postoji neograničena samovolja vladajućih slojeva društva, i u okviru koje su ugrožena osnovna ljudska prava i slobode. Od 1829. godine kada je Robert Fon Mol uveo pojam 'pravna država' obuhvata formalnu i materijalnu stranu. U formalnom pogledu, država je pravna u mjeri u kojoj njen pravni poredak institucionalizuje pravce, granice i kontrolu javne vlasti kroz nezavisno sudstvo. U materijalnom pogledu ovaj pojam se koristi za opisivanje odnosa između države i građanina.“ Braco Kovačević, *Društvena uloga prava (Uvod u sociologiju prava)*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, 2010, str. 109 - 116. U vezi s karakteristikama pravne države još vidjeti u: Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 209 - 210.

¹⁰ Slobodan Divjak, *Predgovor*, u: Norberto Bobio, *Liberalizam i demokratija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1995, str. 7.

neprikosnovenog *primata prava*, država koja je neposredno povezana sa pravom i čije djelovanje mora biti zasnovano na opštim, objektivnim i nepristrasnim mjerilima zasnovanim na pravu.¹¹ Takođe, država ima značajnu ulogu u pogledu stvaranja uslova za lakše ostvarivanje ljudskih prava (za školovanje, za dostojan životni standard i sl.), ali i u pogledu uzdržavanja od njihovog ugrožavanja, sputavanja i kršenja (slobodno iznošenje mišljenja, slobodno okupljanje i sl.).¹²

U pogledu ostvarenja i poštovanja ljudskih prava i sloboda mogla se jasno uočiti razlika u identitetu između društava realnog socijalizma i društava građanskog svijeta, kao i principa na kojima su počivala (i danas počivaju društva građanskog svijeta). „U prilog stanovištu o antigradanskom ustrojstvu Istoka, bar u periodu u kome još nije započeo proces njegove detotalitarizacije, navodi se njegovo nastojanje da eliminiše četiri osnovna konstitutivna principa građanskog sveta: slobodno izražavanje i zadovoljavanje potreba (ukinuto suspendovanjem tržišta pomoću komandne, centralnoplanske ekonomije); vladavinu prava (isključena diktaturom supstancijalne nad formalnoproceduralnom racionalnošću); sistem legalno priznatog političkog pluralizma (odstranjen jednopartijskim monopolom); slobodnu kritičku javnost (ugušena idejom apsolutnog znanja). Nastojanje da se ukinu naznačena četiri principa (tržište, vladavina prava, politički pluralizam i slobodna kritička javnost) upućuje – tvrdi se – na težnju da se moderan građanski svet (razdeljen na autonomne, međusobno odvojene sfere) reunifikuje u jednostavnu, organski homogenu ljudsku zajednicu, pri čemu bi neprikosnoveni subjekt ovog procesa nasilne reunifikacije bila komunistička partija koja spolja uspostavlja veze između različitih segmenata društvenog života, pretvarajući ove segmente u puki materijal za ispoljavanje svoje moći/znanja.“¹³

Stepenom poštovanja ljudskih prava i sloboda mjeri se nivo dostignutog razvoja i karakteristike demokratije u jednom društvu. Iako se u vezi s pojmom demokratija izražavaju neslaganja i iznose njegova različita tumačenja, Entoni Gidens podrazumijeva pod ovim pojmom „sistem u kojem se političke stranke međusobno na delatan način nadmeću za osvajanje vlasti. U demokratiji se u pravilnim razmacima izlazi na izbore, na kojima mogu učestvovati svi građani. Ta prava učestvovanja u demokratiji

¹¹ Braco Kovačević, *Društvena uloga prava (Uvod u sociologiju prava)*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, 2010, str. 110.

¹² Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 370.

¹³ Slobodan Divjak, *Predgovor*, u: Norberto Bobio, *Liberalizam i demokratija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1995, str. 7.

idu zajedno sa građanskim slobodama – slobodom govora i raspravljanja, zajedno sa slobodom da se formiraju političke grupe ili udruženja i slobodom da im se pristupa.¹⁴ Takođe, ovaj teoretičar ukazuje da se tek u 20. vijeku u zapadnim društvima razvila demokratija, jer žene su u samo četiri zemlje svijeta imale pravo glasa prije Prvog svjetskog rata (u Finskoj, u Norveškoj, u Australiji i na Novom Zelandu). Od 30-ih do 70-ih godina prošlog vijeka u nekim zemljama su zabilježeni periodi „napuštanja“ demokratije (demokratskog uređenja), to jest periodi uspostavljanja autoritarnih režima ili vojnih diktatura (Njemačka, Austrija, Španija i Portugal), dok su dugotrajne demokratije bile malobrojne izvan evropskog, sjevernoameričkog i australskog kontinenta (primjer, Kostarika u Latinskoj Americi). Od sredine 70-ih godina prošlog vijeka promjene su primjetne u pogledu povećanja broja demokratskih zemalja u svijetu – zbacivanjem vojnih režima u mediteranskom dijelu Evrope (u Grčkoj, u Španiji i u Portugalu), zatim početkom 80-ih godina demokratija se proširila na zemlje u Južnoj i u Centralnoj Americi (uspostavile ili povratile demokratiju), od kraja 80-ih u Istočnoj Evropi i u dijelovima nekadašnjeg Sovjetskog saveza, jedan broj zemalja u Africi, u Aziji (Južna Koreja, Tajvan, Filipini, Bangladeš, Tajland i Mongolija), dok je Indija od svog osamostaljenja 1947. godine demokratska država.¹⁵ Međutim, pokazalo se da, uprkos ovoj demokratskoj tranziciji, ne može govoriti o trijumfu demokratije u svijetu. „Reklo bi se da je demokratija nežan cvetak. Uprkos njenom širenju, represivnih režima i dalje ima mnogo, dok se ljudska prava svakodnevno gaze širom sveta.“¹⁶

Iako su, već, od 13. vijeka prisutna nastojanja da se u zvaničnim dokumentima promovišu i zaštite određena ljudska prava i slobode, dostojanstvo čovjeka i građanina, tek u periodu poslije Drugog svjetskog rata počinje međunarodna pravno-politička borba za njihovo ostvarivanje, što je značilo da se odgovornost za ova prava proširuje i prenosi s nacionalnog, državnog nivoa na globalni nivo - ljudska prava nisu stvar volje neke pojedinačne države ili institucije, već postaju predmet brige međunarodnih organizacija i međunarodne zajednice. S ciljem da se jasno definišu i proklamuju ljudska prava i slobode, te da se obezbijedi njihovo opšte i djelotvorno priznanje i poštovanje za sve ljude, prvi put u istoriji čovječanstva, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je donijela i potpisala

¹⁴ Entoni Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd: Stubovi kulture, 2005, str. 92.

¹⁵ *Isto*, str. 93 – 94.

¹⁶ *Isto*, str. 103 – 104.

Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima 10. decembra 1948. godine.¹⁷ Imajući u vidu ciljeve koje je proklamovala ova *Deklaracija* i namjeru da učine prve korake za zajedničko ostvarenje prava proklamovanih u njoj, dvije godine kasnije, 4. novembra 1950. godine u Rimu, vlade članica Savjeta Evrope donijele su i potpisale *Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*.¹⁸ “Imajući u vidu da je cilj Saveta Evrope postizanje većeg jedinstva između njegovih članica i da je očuvanje i razvijanje osnovnih ljudskih prava i sloboda jedan od načina na koji tom cilju treba stremiti; Potvrđujući iznova svoju duboku veru i one osnovne slobode koje su temelj pravde i mira u svetu i koje se najbolje održavaju stvarnom političkom demokratijom, s jedne strane, i zajedničkim shvatanjem i poštovanjem ljudskih prava od kojih one zavise, s druge strane...”¹⁹ U

¹⁷ O težnji da se obezbijede, traže i poštuju ljudske slobode i više političkih prava, svjedoče brojni pisani dokumenti iz prošlosti – povelje i deklaracije: Magna carta libertatis (Engleska, 1215.), Deklaracija o nezavisnosti trinaest država Amerike (1776.), Deklaracija prava čovjeka i građanina (Francuska, 1789.). Ovdje se mogu dodati i brojni teorijski spisi: Pozitivizam – prava su obezbjeđena nekim pravnim dokumentom visokog ranga, poput ustava ili međunarodnih ugovora, pravila i običaja (Dejvid Hjum, Hans Kelsen); Prirodno pravo – ono što je prirodno čovjeku a nije obuhvaćeno pozitivnim pravom; Teorije društvenog ugovora – ljudi su po prirodi slobodna i suverena bića, ali su se odrekli dijela svojih prirodnih prava kako bi formirali zajednicu na bazi međusobnog ugovora. Spisi koji su uključili ideje: prosvjetiteljstva, liberalizma, socijal-utopizma i marksizma. Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 371 – 372.

¹⁸ Od tada se 10. decembar obilježava kao Međunarodni dan ljudskih prava.

¹⁹ Potpisivanjem Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, vlade evropskih zemalja članica Savjeta Evrope su preduzele konkretne korake za zajedničko ostvarivanje izvjesnih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji. Ovdje navodimo osnovne članove i protokole sadržane u Konvenciji. ČLAN 1 - Obaveza poštovanja ljudskih prava [DIO I - PRAVA I SLOBODE (Članovi od 2 – 18) (Pravo na život, Zabрана mučenja, Zabрана ropstva i prinudnog rada, Pravo na slobodu i bezbjednost, Pravo na pravično suđenje, Kažnjavanje samo na osnovu zakona, Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti, Sloboda izražavanja, Sloboda okupljanja i udruživanja, Pravo na sklapanje braka, Pravo na djelotvorni pravni lijek, Zabрана diskriminacije, Odstupanje u vanrednim okolnostima, Ograničenje političke aktivnosti stranaca, Zabрана zloupotrebe prava, Granice korišćenja ograničenja prava). DIO II - EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA (Članovi 19 – 51); DIO III - OSTALE ODREDBE (Od člana 52.) (Obavještenja generalnom sekretaru, Obezbjeđenje postojećih ljudskih prava, Ovlašćenja Komiteta ministara, Isključenje drugih načina za rješavanje spora, Teritorijalna primjena, Rezerve, Otkazivanja, Potpis i ratifikacija); Dodatni Protokol uz Konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama Pariz, 20. marta 1952. (Zaštita imovine, Pravo na obrazovanje, Pravo na slobodne izbore, Teritorijalna primjena, Odnos s Konvencijom, Potpis i ratifikacija); Protokol 4, Strazbur, 16. septembra 1963. (Zabрана dužničkog zatvora, Sloboda kretanja, Zabрана protjerivanja sopstvenih državljana, Zabрана grupnog protjerivanja stranaca, Teritorijana primjena, Odnos s Konvecijom, Potpis i

pogledu održanja načela demokratije unutar evropskih država i između njih značajnu ulogu ima Evropske Unija kao jedan transnacionalni sistem, kako primjećuje Entoni Gidens. „Evropski sudovi, na primer, doneli su niz odluka, uključujući i mere zaštite prava pojedinaca, koje važe za sve zemlje članice.“²⁰

Ljudska prava i slobode mogu biti u potpunosti poštovani samo u razvijenim društvima gdje su tolerancija, liberalizam, demokratija i pluralizam u stalnom dijalogu. Međutim, tokom cijelog 19. vijeka i kasnije liberali su izražavali sumnju i zadržku pema svim oblicima narodne vlasti (podržavali su i branili ograničeno pravo glasa). Stoga u spoju liberalizma i demokratije treba biti oprezan, jer kako primjećuje Norberto Bobio, moderna demokratija može samo do određenog stepena biti „prirodno proširenje“ liberalizma. Misli se, prije svega, na demokratiju u njenom pravno-institucionalnom (formalnom, proceduralnom) smislu – vladavina u ime naroda, a ne u etičkom (supstancijalnom, ideal jednakosti) smislu – vladavina naroda. Ipak, istorija demokratije pokazuje preplitanje proceduralnih pitanja sa idealima, pa oba značenja demokratije imaju istorijski legitimitet. S formiranjem liberalne države povezano je prvo značenje demokratije, i tu njen spoj s liberalizmom nije sporan. Međutim, složenost problema njenog spoja s liberalizmom se javlja u njenom drugom značenju – to je problem odnosa između slobode i jednakosti, koji postaju suprotstavljene vrijednosti naročito kada se zahtjev za njihovim ostvarenjem proširi na ekonomsku sferu (međusobno suprotstavljena učenja „lesefera“ i egalitarizma), ostvarenje jedne ide na štetu druge. „Glavni cilj liberala je društvena promocija individualizovanih ličnosti, čak i pod pretpostavkom da bogatiji i talentovaniji to postignu na račun siromašnijih i manje obdarenih.

ratifikacija); Protokol 6, Strazbur, 28. aprila 1983. (Ukidanje smrtne kazne, Smrtna kazna za vrijeme rata, Zabrana odstupanja, Zabrana rezervi, Teritorijalna primjena, Odnos s Konvencijom, Potpis i ratifikacija, Stupanje na snagu, Deponovanje); Protokol 7, Strazbur, 22. novembar 1984. (Zaštita u postupku protjerivanja stranaca, Pravo na žalbu u krivičnim stvarima, Naknada za pogrešnu osudu, Pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dvaput u istoj stvari, Jednakost supružnika, Teritorijalna primjena, Odnos s Konvencijom, Potpis i ratifikacija, Stupanje na snagu, Deponovanje); Protokol 12, Rim, 4. novembar 2000. (Opšta zabrana diskriminacije, Teritorijalna primjena, Odnos prema Konvenciji, Potpis i ratifikacija, Stupanje na snagu, Funkcije depozitara); Protokol 13, Vilnius, 3. maj 2002. (Ukidanje smrtne kazne, Zabrana odstupanja, Zabrana stavljanja rezervi, Teritorijalna primjene, Odnos prema Konvenciji, Potpis i ratifikacija, Stupanje na snagu, Funkcije depozitara).] КОНВЕНЦИЈА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА, са изменама предвиђеним Протоколима 11 и 14 с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12 и 13, European Court of Human Rights, Council of Europe, F – 67075 Strasbourg cedex, www.echr.coe.int

²⁰ Entoni Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd: Stubovi kulture, 2005, str. 103.

Glavni cilj egalitaraca je razvoj zajednice kao celine, čak i pod pretpostavkom da ovo uključuje određene restrikcije u sferi slobode. Postoji samo jedna forma jednakosti – jednakost u pravu na slobodu – koja ne samo da je spojiva sa liberalizmom, već predstavlja nešto što se stvarno zahteva sa stanovišta njegovog shvatanja slobode. Jednakost u slobodi znači da svaka osoba može uživati onoliko slobode koliko je to spojivo sa slobodom drugih i da ona može činiti što god želi ukoliko to ne ugrožava jednaku slobodu drugih. Ovaj oblik jednakosti podstakao je vrlo rano u razvoju liberalne države dva temeljna načela koja su težila da nađu svoj izraz u ustavnim odredbama: a) jednakost pred zakonom i b) jednakost u pravima.²¹

Iako se u savremenom društvu ulažu veliki naponi za očuvanje i poštovanje ljudskih prava, svakim danom smo svjedoci njihovog kršenja. Zato je neophodno ukazati na osnovne uzroke njihovog kršenja i zanemarivanja, na društvenu klimu i milje koji tome doprinose. Kršenje ljudskih prava najviše je izraženo u nerazvijenim zemljama i u područjima gdje se vode ratni sukobi, ali je prisutno, u većoj ili manjoj mjeri, u svim zemljama u svijetu (na primjer, Sirija, Ukrajina, Nigerija, Irak, Sjeverna Koreja, Iran, Šri Lanka, Kina, Kolumbija, Venecuela, Kuba, Švajcarska, Francuska, Njemačka, Holandija, Italija, Mađarska, Slovačka, Češka i sl.). Kao primjeri neadekvatnog postupanja vlada u različitim zemljama u svijetu u pogledu poštovanja i zaštite ljudskih prava uočavaju se: diskriminacija, progon, nasilje i ograničavanje prava osjetljivih skupina (siromašni, etničke i vjerske manjine, žene, djeca, istopolno orijentisane osobe, biseksualne i transrodne osobe, osobe sa invaliditetom i sl.), ograničavanje prava građana na slobodu udruživanja i okupljanja, ograničavanje slobode govora, ograničavanje slobode štampe (ometanje u radu, uznemiravanje, zastrašivanje, lišavanje života novinara, kontrola medija i sl.), rodno zasnovano nasilje, silovanje, trgovina ljudima, neadekvatno reagovanje pravosudnih institucija na kršenja ljudskih prava, uskraćivanje građanima prava na pravično suđenje, nedostatak efikasnih radnih prava i kršenje osnovnih prava na radu i sl. Zemlje koje poštuju ljudska prava, osim što pružaju sigurnost i zaštitu svojim građanima (i strancima), predstavljaju bitan činilac u jačanju mira i bezbjednosti na

²¹ Norberto Bobio ukazuje da se prvo načelo nalazi u francuskim ustavima iz 1791, 1793. i 1795. godine, zatim u Povelji iz 1814. godine (čl. 1), u belgijskom Ustavu iz 1813. godine (čl. 6), u Albertinskom ustavu iz 1848. godine (čl. 24), te 14. amandmanu na Ustav SAD (garantuje „jednaku zakonsku zaštitu“ svakom građaninu), dok je drugo načelo proklamovano u članu 1 Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine („Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednaki u svojim pravima.“) Norberto Bobio, *Liberalizam i demokratija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1995, str. 57-58.

globalnom nivou. Nasuprot njih, zemlje koje ne poštuju ljudska prava doprinose nestabilnosti, nesigurnosti i siromaštvu.

Shvatanje Alena Turena u vezi s promjenama u društvu: od apstraktnih ka konkretnim pravima

Kako primjećuje Alen Turen, promjene u društvu išle su u pravcu slabljenja ideala koji su potrebe društva pretpostavljali potrebama aktera, a pojam subjekta se nametnuo kao ishod njihovog slabljenja. U pogledu svog ponašanja subjekt se transformisao – ono (ponašanje) više nije definisano i ocjenjivano u društvenom smislu. „Budi svoj“, to je vrhovna vrednost. Od tada mu se nameću samo negativne norme: one uče da se ne pokorava uvek autoritetima, da se ne veruje u neophodnost svih oblika društvene organizacije – a posebno onoga što se tiče ličnog života. (...) Uvek se plašimo da ono što nazivamo interesom društva ne ignoriše pravo svakoga da bude prihvaćen kao subjekt, uz poštovanje onoga što nazivamo osnovnim *ljudskim pravima*. To vezivanje za ljudska prava praćeno je gubitkom poverenja i poštovanja prema institucijama i kolektivnim akterima, posebno političarima, koji su toliko dugo bili nosioci narodnog suvereniteta i čija je legitimnost dugo nadmašivala sve ostale institucije. Ako smo još uvek toliko vezani za njih, to je zbog toga što nas njihovo postojanje štiti od samovolje diktatura i nasilja, čiji je trenutni efekat uništavanje svakog pozivanja na subjekt.²² Upravo, ove promjene išle su u pravcu od apstraktnih ka konkretnim pravima, a što nas dovodi do realnosti subjekta – što su prava apstraktnija, to imaju manje veze sa svakodnevno proživljenim iskustvom.²³ Pomjeranje ka individualizmu jeste bitna karakteristika savremenog društva, u kome se zakoni tržišta postavljaju na mjesto pravila kolektivnog života. Tako se pod uticajem reklama i javnih politika u tom individualizmu manifestuju višestruke, promenjive mogućnosti. Ovo nije jedina promjena u društvu, takođe, imamo zahtjeve zajednica za ostvarenjem njihovih kulturnih prava. Zahtjev za određenim oblicima nezavisnosti nacionalnih manjina u okviru multinacionalnih država (bivše zemlje sovjetskog bloka, Mađari predstavljaju značajne manjine u Slovačkoj i Rumuniji, Kurdi kojih ima u nekoliko država – prvenstveno Kurdi iz Turske, Katalonija i Kvebek,

²² Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 111 – 112.

²³ *Isto*, str. 112.

oblast Velikih jezera u Africi i sl.).²⁴ Ovakvi zahtjevi su posebno na početku Prvog svjetskog rata bili u osnovi najvećih međunarodnih kriza. Danas se situacija promijenila kada govorimo multikulturalizmu i izraženoj pojavi jačanja etničkih zajednica a slabljenja nacionalnih zajednica.²⁵ Ali, multikulturalizam ne treba izjednačavati s rasprostranjenošću međunarodnih migracija, sa stvaranjem novih nacija i s komunitarizmom (nametanje običaja i zabrana članovima zajednice od strane njihovog vođe, narušavanje individualnih sloboda) koji je u suprotnosti s građanstvom (ispunjavanje političkih prava). „Mi pre svega mislimo na manje institucionalne situacije, na stvaranje ili razvoj tih 'zajednica' i tih manjina nastalih usled migracija, proterivanja i izgnanstva. Novina je da su grupe definisale nacionalno, etnički ili na nekoj religioznoj osnovi, koje su postojale samo u privatnoj sferi, danas postigle dovoljno jako 'javno prisustvo' da bi dovele u pitanje svoju pripadnost određenom nacionalnom društvu.“²⁶ Kako bi se izbjegli ovakvi nesporazumi, Alen Turen, smatra da je ispravno da se govori o kulturnim pravima, kako bi se ona priznala bez većih sukoba. „Kulturna prava se ne odnose samo na zaštitu nekog nasleđa ili raznolikost društvenih običaja; ona primoravaju, suprotno apstraktnom univerzalizmu prosvetiteljstva i političkoj demokratiji, da se prizna da svako, individualno i kolektivno, može da stvori uslove za život i transformiše društveni život u funkciji svog načina kombinovanja opštih principa modernizacije i posebnih

²⁴ *Isto*, str. 145.

²⁵ U „zapadnoj“ literaturi se pojam etničko odnosi na kulturno, rasno, dok nacionalno označava njegovu političku upotrebu i artikulaciju, to jest „pod pojmom etnički, etnicitet podrazumeva se kulturna srodnost jedne grupe (jezik, tradicija, običaji), ono što ih identifikuje kao grupu za sebe i po čemu drugi mogu da ih identifikuju. (...) Dok se pod pojmom nacionalno i nacija podrazumeva nešto što se odnosi na širu zajednicu, koja obuhvata više ili mnoštvo (kao u SAD) etničkih grupa i što se zaokružuje državom i određenom institucionalnom strukturom.“ Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010, str. 135 – 136.

²⁶ Alen Turen ukazuje na problem kada države odbijaju da priznaju postojanje tih manjina „kao Republika Francuska koja je uvek doseljenicima nudila stapanje s nacionalnom zajednicom, koja je smatrana za predstavnika univerzalnih vrednosti. Na ekstreman način, Ustav SAD ima reputaciju *ethnically blind*, što delimično objašnjava snagu secesionističkih pokreta kod Afroamerikanaca tokom istorije. (...) Čak i u jednoj Francuskoj, veoma obazrivoj u pogledu antisemitizma, i u kojoj je društveni napredak Jevreja bio spektakularan među poslednjim generacijama, videli smo da se ponovo javlja određeni jevrejski komunitarizam. Neki ugledni građanin koji se predstavljao kao Francuz-Jevrejin, počeo je zatim da se deklariše kao francuski Jevrejin – i čak kao Jevrejin u Francuskoj.“ Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 146.

'identiteta'.²⁷ Ova prava su, u odnosu na druga, konkretnija i tiču se, najčešće, neke posebne manjinske populacije, pa stoga više mobilisu, ali iz tog razloga njihovi zahtjevi predstavljaju i prijetnju principu „zajedničkog života“, što je suprotno ideji građanstva, jer se u „ženskim pokretima nalazi mnogo više od zahteva političkih prava ili čak ekonomske jednakosti; isto tako, imigrantska populacija se ne buni samo protiv ekonomskog iskorišćavanja i policijske samovolje. Taj kontinuitet u borbi za prava, kao i promena i proširenje prirode tih prava, mogu se protumačiti kao postepena interiorizacija normi koje treba poštovati i kazni čije će posledice morati da pretrpe oni koji ih ne poštuju.²⁸ Ipak, u osnovi zahtjeva svih onih koji se nalaze u podređenom položaju jeste da se ne izlažu ponižavanju, da se poštuju i da se čuje njihov glas i, možda, uvažavaju njihovi zahtjevi. Sva prava ne moraju da budu kolektivna – jer u svakom pravu se može uočiti individualni karakter – kolektivno pravo se primjenjuje na svaku individuu (na primjer, pravo da se organizuje religijska grupa, njime svaka individua biva zaštićena pred sudom ili javnim mnenjem u slučaju da odluči da istupi iz nje, da se priključi nekoj drugoj).²⁹

Od kapaciteta naših društava da priznaju i ohrabre kulturna prava zavisiće njihova budućnost, prema mišljenju Alena Turena. „Reč je o tome da se smanji učešće normi i institucija u konstrukciji 'živetí zajedno', a u korist pravila i institucija koje omogućavaju da se bude različit. U većini slučajeva, autoritarna država je ta koja odbacuje kulturne manjine ili koja smanjuje što je moguće više mesto namenjeno ženama. Ali, odbacivanje kulturne raznolikosti takođe se podjednako dešava i u demokratskim zemljama...“³⁰

U priznavanju više kultura nalazi se rešenje, ali njega je teško obezbijediti u onim društvima u koja su podjednako ušle proizvodnja, potrošnja i komunikacija. Ako ne mogu da unište tenzije, onda pokušaji ekumenizma mogu da ih, u najboljem slučaju, ograniče. „Jedini realističan odgovor jeste ostvarenje veze između različitih kultura i onoga što nazivamo modernitet, pošto se on definiše univerzalnim vrednostima. Konkretno, mi kulturna prava možemo da priznamo samo pod uslovom da bude prihvaćeno ono što mi prepoznavamo kao naše osnovne principe, odnosno verovanje u

²⁷ Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 148.

²⁸ *Isto*, str. 148.

²⁹ *Isto*, str. 149.

³⁰ Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 159.

racionalnu misao i priznanje da postoje lična prava koja nijedno društvo, nijedna država nema prava da pogazi.“³¹

S rastom kulturne raznolikosti priznavanje kulturnih prava postaje sve teže. Zato, prema Alenu Turenu, u zemljama u kojima je centralna vlast slaba, ukrštanje kultura se javlja kao najlakše rješenje (na primjer, u Brazilu je zahvaljujući miješanju etničkih grupa izbjegnuto stvaranje kulturnih granica), a prilika za spontano ukrštanje kultura u savremenom svijetu stvara se prodoranjem masovne američke kulture u sve zemlje, i njeno miješanje s oblicima lokalnog ili nacionalnog života, kao i u populacijama u kojima ima mnogo pisaca i mislilaca. Koncept „granične kulture“ je jedan osnovni oblik ukrštanja, predložen od nekih meksičkih istraživača koji ukazuju da Meksikanci, naseljeni između granice i velikih gradova u zemlji, nisu na putu amerikanizacije, ali se u velikoj mjeri razlikuju od Meksikanaca iz oblasti iz koje potiču. Kultura koju oni stvaraju postala je stabilna i više nije samo etapa u socijalizaciji, u njenoj izgradnji učestvuje već nekoliko generacija, dok potpuno ne postanu dio američke populacije. Potreba za odbranom kulturnih prava, ipak, nije ukinuta prednostima „ukrštanja“, prema mišljenju Alena Turena. „Zato što često postoji veoma velika neuravnoteženost između verovanja većine i društvenih ili seksualnih, kao i etničkih, nacionalnih ili religioznih manjina. Društva i kultovi uvek trasiraju granice, koje nameću zabrane i odbacivanja. Posebno onda kada se većinska kultura otvoreno definiše svojim raskidom s tradicijom. Sukob kultura, kao i onaj društvenih klasa, ne rešava se nikada konačnim mešanjem suparnika.“³² Zbog svoje specifičnosti, prava na razlikovanje stoje u osnovi zahtjeva za kulturnim pravima. Priznavanje jednog jezgra univerzalnih principa koji čine modernitet i pluralitet istorijskih načina modernizacije (praktikovanje racionalnog razmišljanja i poštovanje individualnih prava) jeste cilj koji se nameće svima. To ne vodi samo ka interkulturnoj komunikaciji (razumijevanju i poštovanju različitih kultura), razumijevanju onoga što ju je omogućava, već i više od toga: „pitanje više nije da li su dve kulture ili više njih kompatibilne, već da se posmatra kako akteri vladaju prelaskom iz jedne kulture i jednog društva u druga, a posebno uloga koju pritom imaju verovanja, stavovi i zabrane koji olakšavaju ili pak otežavaju taj prelazak. (...) Ono što ovde merimo jeste sposobnost aktera da se ponašaju kao subjekti, odnosno da osmisle i kreiraju sopstveni put. Više nije u pitanju kompatibilnost između različitih kultura, već kapacitet individua da transformišu seriju situacija i incidenata koje su doživeli u ličnoj istoriji ili planu. Možemo, dakle, da postavimo hipotezu da

³¹ *Isto*, str. 160.

³² *Isto*, str. 166.

su oni koji su uspjeli da ovladaju svojom ličnom istorijom to učinili na svesniji način, s manje udara i gubljenja sebe.³³

Ipak, politička, kulturna, socijalna i ekonomska prava su komplementarna. Pozivanje na univerzalna prava mora da ide putem građanstva, jer ono ljude, bez obzira na njihove socijalne atribute, čini jednakima. „Jamačno, ako je odbrana ekonomskih i kulturnih prava izolovana od potvrde političkih prava, ona rizikuje da postane antidemokratska; ali, u isto vreme, treba odbiti svaku definiciju prava koja ne bi uzimala u obzir ni socijalna ni kulturna prava, a takođe ni borbe protiv poslodavaca, ni odbranu kulturnih manjina.“³⁴

Umjesto zaključka - pravo, obaveza i odgovornost

Kada govorimo o ljudskim pravima, nikako ne smijemo da izostavimo kategoriju odgovornost. Pravo, obaveza i odgovornost su međusobno povezani, jer samo njihovim ravnotežnim odnosom „stvaraju se uslovi za slobodan, autonoman i siguran razvoj čoveka, njegovih potencijala i sposobnosti, zadovoljenja njegovih potreba, interesa i izgradnje sistema vrednosti.“³⁵ Iako se u savremenom društvu ističe značaj fundamentalnih ljudskih prava i njihovog priznavanja, svakim danom smo svjedoci njihovog kršenja u svim zemljama u svijetu, naročito u onim nerazvijenim. Ovo jasno ukazuje na odsustvo pravne i političke aktivnosti i odgovornosti vlada u ovim zemalja za stvaranje uslova za poštovanje i unapređenje ljudskih prava i sloboda. Samo u onim društvima u kojima su prisutni: tolerancija, pluralizam, demokratija, ekonomska razvijenost, pravna država, poštovanje ljudskih prava i sloboda i sl., postoje pretpostavke za slobodan i dostojanstven život čovjeka, a što daje doprinos jačanju mira, bezbjednosti, stabilnosti, sigurnosti i na globalnom nivou. Istovremeno, postojanje ovakvog društva ističe se kao obaveza i zadaća za sve društvene subjekte. „Odgovoran pojedinac, odgovorna zajednica, država, pojedinačno društvo i globalno društvo predstavljaju paradigmu budućnosti.“³⁶

³³ Isto, str. 171.

³⁴ Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 175.

³⁵ Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija za pravnike*, Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013, str. 374.

³⁶ *Ibidem*.

Literatura

- Bobio, Norberto. *Liberalizam i demokratija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1995.
- Dimitrijević, Vojin i Milan Paunović. *Ljudska prava*. Beograd: BCLJP, 1997.
- Gidens, Entoni. *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*. Beograd: Stubovi kulture, 2005.
- Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
- КОНВЕНЦИЈА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА, са изменама предвиђеним Протоколима 11 и 14 с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12 и 13, European Court of Human Rights, Council of Europe, F – 67075 Strasbourg cedex, www.echr.coe.int
- Kovačević, Braco. *Društvena uloga prava (Uvod u sociologiju prava)*. Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, 2010.
- Milosavljević, Milosav i Aleksandar L. Jugović. *Izvan granica društva. Savremeno društvo i marginalne grupe*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – Izdavački centar (CIDDD), 2009.
- Puljiz, Vlado i dr. *Socijalna politika. Povijest, Sustavi, Pojmovnik*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- Turen, Alen. *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Šijaković, Ivan i Dragana Vilić. *Sociologija savremenog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010.
- Šijaković, Ivan i Dragana Vilić. *Sociologija za pravnike*. Banja Luka: Udruženje sociologa – Banja Luka, 2013.